

VRIJEDAN DOPRINOS BIBLIJSKOJ ZNANOSTI

Dr Celestin TOMIĆ

Studium Biblicum Franciscanum kustodije Svete zemlje sa sjedištem u samostanu Flagellationis u Jeruzalemu obogatio je posljednjih decenija biblijsku nauku vrijednim studijama arheoloških iskopanja u Palestini. Iz ove škole već su se proslavili kao vrsni arheolozi P. Lemaire, P. V. Corbo, P. St. Loffreda, P. E. Testa i posebno P. B. Bagatti. Iskapanja kršćanske nekropole uz crkvu Dominus flevit, u Betfagi, u Betaniji, u Betlehemu, u Emausu, u En Karemu, u Nazaretu, u Kafarnaumu, u Tabgi i drugdje — dala su veoma značajne rezultate. Nalazi su obogatili ukusni muzej u kući Studija u Jeruzalemu i drugdje, ali još više biblijsku nauku stručnim radovima o iskopanjima u Nazaretu, u Kafarnaumu, u Tagbi. Sve je to unijelo više svjetla u naše dosadašnje manjkavo poznavanje prve Crkve u Palestini.

Arheološka iskopanja koje izvodi Studium Bibl. Franc. specifične su naravi. Ne pretražuju oni bilo koji povijesni situs-tel da u naslagama stoljeća otkriju civilizacije i kulture koje su se na tom području izmjenjivale. Njihovo je istraživanje usmjereno na mjesta uz koja stoljetna tradicija povezuje biblijski događaj i da erheološki utvrde opravdanost ovih tradicija. Stoga su njihova istraživanja vezana gotovo isključivo uz kršćanska svetišta u Palestini. Zato su i interesantnija za kršćanskog egzegetu i teologa.

Plod ovih istraživanja, i svoga vlastitog, dao nam je P. Bagatti u knjizi *L' Eglise de la Circumcision*, Jeruzalem 1965, koju slijedi već druga: *L' Eglise de la gentilité*. Već sam naslov pobuđuje u nama opravdanu znatiželju. Tako malo znamo o Crkvi iz obrezanja, judeokršćanskoj zajednici, o kojoj nas izvješćuje sv. Luka u Djelima, o njenom početku, razvoju i životu. Na dan Duhova već broji tri tisuće (Dj 2,37). Iza Petrova govora nakon ozdravljenja hroma čovjeka broj ljudi koji prigriše vjeru povećava se na pet tisuća (Dj 4,1-4). I broj je sve više rastao. Djela govore da se »mnoštvo muževa i žena pridružilo Gospodinu« (5,14). »Broj učenika u Jeruzalemu silno je rastao. I mnogi su

svećenici prihvatiti vjeru« (Dj 6,7). I Jakov mlađi ,brat Gospodinov, mogao je Pavlu reći na zboru crkvenih starješina u Jeruzalemu: »Vidiš, brate, koliko je tisuća Židova prigrlilo vjeru i svi su vatreni pristaše Zakona« (Dj 21,20). I Crkva u Jeruzalemu živi snažnim komunitarnim životom te je postala gotovo nedostiživ uzor svim ostalim kršćanskim zajednicama kasnijih vremena. »Bili su postojani u apostolskoj nauci, zajedničkom životu, lomljenju kruha i u molitvama... Svi koji prigriše vjeru držahu se zajedno i sve im bijaše zajedničko. Prodavali bi pokretna i nepokretna dobra i to bi dijelili svakom prema njegovoj potrebi« (Dj 2,42—45). »Među njima nitko nije oskudijevao« (Dj 5,36). »Svaki su dan postojano — kao po dogovoru — bili u hramu« i »po kućama lomili kruh i zajedno uzimali hranu vesela i priprosta srca« (Dj 2,43).

Što je kasnije bilo od ove zajednice Židova-kršćana, biblijski dokumenti šute i veoma škrto o njima govore židovski, poganski i patristički izvori. Ovu prazninu popunila je nešto arheologija i uz pomoć škratih povijesnih vijesti osvijetlila donekle daljnji razvoj ove zajednice. P. Bagatti pokušava to pitanje obraditi u svojoj knjizi. Nije mu cilj iznijeti teološku nauku ove zajednice, već nastoji osvijetliti spomenike koji sami otkrivaju razvoj, vjeru i život ove zajednice.

Crkva judeokršćanska

Pisac nas najprije upoznaje s »Crkvom majkom« u Jeruzalemu. Ona živi i raste u neprestanim progonstvima. Starješine Židovstva, sinedristi, nastoje ugušiti kršćanstvo koje smatraju najopasnijom herezom. Kamenuju đakona Stjepana kao heretika (Dj 7,58). Pavao je duša ove rasplamsane mržnje na kršćane (Gl 1,13; Fl 3,6; 1 Tm 1,13). Iza Pavlova obraćanja mržnja se ne gasi. Herod »mačem pogubi Ivanova brata Jakova« (Dj 12,2), ali nakon što su ga sudski osudili kao heretika židovske starješine, kako nas izvješćuje Klement Aleksandrijski. I Petra je uhvatio i dok je čekao na proces čudesno je izbaavljen (Dj 12,1-4). God. 58. uhvaćen je i Pavao. Uza svu prepedenost nisu ga ubili, ali su uspjeli da ga uklone iz Palestine. God. 62. veliki svećenik Ananija, saducej, »odrješta karaktera i veoma drzak«, ubija Jakova, brata Gospodinova, na veliko zaprepaštenje ne samo kršćana već i samih Židova, kako nas izvješćuje J. Flavije. Za prvog židovskog ustanka zajednica se skloni u pustinju, u Pelu (Otkr 12,6). Nakon 70. g. opet se vraća u porušeni grad. U drugom ustanku g. 132—135. nisu se pridružili Ben Kosebi koji sebe proglašuje Mesijom. I dok su svi Židovi bili istjerani iz Jeruzalema i Judeje, zajednica judeokršćana ostala je na Sionu i u drugim mjestima Judeje.

Još za apostolskih vremena širi se judeokršćanska zajednica. Kršćanske crkve nalazimo po Judeji (1 Sol 2,14; Dj 9,35; 9,42), po Samariji i Galileji (Dj 8,12-25). Judeokršćanske zajednice šire se i izvan Palestine. Nalazimo ih u Transjordaniji, u Siriji, po Maloj Aziji, u Rimu, u Egiptu, po Mezopotamiji i u Indiji.

Teška iskušenja judeokršćana

Pisac nas upoznaje s teškim stanjem u kojem se nalaze Židovi-kršćani. Oni su proglašeni hereticima — *minim*. Izbačeni su iz sinagoga. Zabranjen je svaki razgovor s njima zbog bojazni prozelitizma na kršćanstvo. R. Tarfon kaže: »Ako te netko progoni da te ubije, ili zmija da te ugrize, možeš se skloniti u kuću pogana ali ne u kuću minima. Ovi su upoznali i niječu, a oni niječu što ne poznaju«. Radije smrt nego potražiti pomoć kod liječnika minima. I strogo je zabranjena svaka trgovina s njima.

Minim su isključeni iz mesijanskog kraljevstva. Za njih nema nade. »Nijedan obrezan neće u pakao. Ali minim — iako obrezan — nema dijela u budućem životu. Anđeo će s neba sići i navući mu prepucij da može u pakao«, čitamo u Midrašu Rahel.

Najviše su ih boljela proklinjanja mjesto molitve u sinagogama. Justin Židovu Trifonu (obadvojica Palestinci) predbacuje: »U sinagogama svojim proklinjete Židove koji su postali kršćani i pogani vaša prokletstva stavljaju u djelo i ne osuđuju na smrt druge osim onih koji se priznaju kršćanima« (Dijalog s Trifonom). Već 85. godine redigirana je 12. molba molitve Šemone esre: »... da nazarejci i minim izginu u jedan čas.«

Židovi-kršćani uza sve to ostaju vjerni Kristu i do 4. st. s mnogo uspjeha nastoje oko obraćanja svojih sunarodnjaka. Sebe nazivaju Nazarećanima (Dj 24,5), kako su i Gospodina nazivali (Dj 2,22; 3,6; 4,10; 6,14) po mjestu prezrenom iz kojeg ne može ništa dobro izaći (Iv 1,46). I to je ime ostalo do danas kod Židova (nosri) za kršćane. Žive kao i ostali Židovi. Obrezuju se, opslužuju subote, nose filakterije, polaze u hram i prinose žrtve dok postoje, i pohađaju sinagoge dok ih ne istjeraju iz njih. Istjerani iz sinagoga, grade svoje *crkve-sinagoge* u kojima se skupljaju na molitvu i čitanje Pisma i koje ukrašuju svijetnjacima sa sedam krakova (Otkr 1,12). Djeca im pohađaju židovske škole. Na pitanje: Kada će doći Mesije, odgovara R. Abla: »Kad vidite da su školske klupe pune minima.«

Sveti oci u 4. stoljeću pokazuju prema njima izvjesnu rezerviranost. Sv. Jeronim piše Augustinu: »Vjeruju kao i mi u Krista, Sina Božjega, rođena od Djevice Marije, koji je mučen pod Poncijem Pilatom, umro i uskrsnuo, ali žele biti u isto vrijeme i Židovi, i nisu ni židovi ni kršćani«. Slično i Epifanije: »Ako si stranac u gradu, ne pitaj za »kuću Gospodnju«, jer bezbožne sekte daju to ime spiljama; niti pitaj gdje se nalazi crkva već specificiraj: gdje se nalazi katolička crkva.« Hodočasnici koji dolazi u Svetu Zemlju govore o svetištima sv. Groba, o Maslinskoj gori, o Betlehemu, koja su već prešla u ruke kršćana porijeklom iz poganstva, a prešućuju Sion, grob Marijin, Nazaret koji su još u rukama judeokršćana, kako nam to arheološki nalazi pokazuju.

Što je dovelo do ovog rascjepa? Možda nisu mogli razumjeti kako spojiti opsluživanje Mojsijeva Zakona s kršćanstvom po nauci sv. Pavla.

Vjerojatno i različno slavljenje Vazma kao i kristološke borbe u 4. i 5. st. Nestaju pomalo u 5. st. i asimiliraju se s Crkvom iz poganstva u 6. st. Sačuvali su nam sveta mjesta u Jeruzalemu, Betlehemu, Nazaretu i drugdje. Spilja rođenja, navještenja u Nazaretu, grob Isusov i Marijin u Jeruzalemu postaju sveta mjesta. Kuća Marijina i kuća Josipova u Nazaretu, kuća Petrova u Kafarnaumu, kuća učenika na Sionu, uz koje su vezane tolike tajne vjere, postaju kuće-crkve. I u 2. i 3. st. grade uz njih crkve-sinagoge u kojima se sastaju na molitvu i čitanje Pisma i na svete tajne euharistije. I tako nas povezuju s vremenima apostolskim.

Simboli i znakovi

Judeokršćani, vjerni Zakonu, drže se njegovih propisa te ne prave »lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom« (Pnz 5, 8). Poput ostalih Židova i oni se služe raznim simbolima da izraze svoju vjeru i tajne spasenja. Neke su preuzeli od Židova ali su im dali novo evanđeosko značenje. O tim znakovima napisao je veliko djelo P. E. Testa: *Il simbolismo dei Giudeo-cristiani*, Jerusalem 1962. Djelo je nagrađeno od talijanske akademije znanosti. P. Bagatti nam u ovoj knjizi daje tumačenje nekih značajnijih znakova, slova i brojeva kojima judeokršćani ispovijedaju svoju vjeru u Krista Boga i čovjeka i u ostale tajne svete vjere. U tim znakovima susrećemo nama jednu nerazumljivu i nepristupačnu logiku i tehniku, kao i svojevrсну filozofiju i pogled na svijet. No to nas ne smije buniti. Ovi znakovi i prekrivaju tajne neupućenima, a upućene uvode u dublju spoznaju božanskih tajna.

Znakovi se nalaze uklesani na sarkofazima i osarijima ili nespretnom rukom ispisani na grobovima, i na zidovima sinagogalne crkve u kriпти Navještenja u Nazaretu, Porođenje u Betlehemu i drugdje. Također i na svjetiljkama i drugim predmetima. Pisana su slovima hebrejskim, grčkim i drugih alfabetā. Mnogi od ovih znakova prešli su na zapad i postali su baštine sveopće Crkve do današnjeg dana. Evo nekih značajnijih simbola.

Vjeru u *Krista Boga* izražavaju krugom. Kod Semita krug označuje kozmos, život, vječni božanski život. Sve je to za njih Krist: »Alfa i Omega, Prvi i Posljednji, Početak i Svršetak« (Otkr 22, 13), koji je »prije svega i sve se u njemu drži u redu« (Kol 1, 15), koji je Život (Iv 1, 4; 11, 25; 14, 6). I trokut, znak Trojstva, znak je i Krista.

Vjeru u *Krista Mesiju* označuju s tri simbola: Slovo hebrejsko kaf ima brojčanu vrijednost 100. Abraham je imao 100 godina kad mu se rodio Izak, »sin obećanja« (Post 17, 1; Rm 4, 19). Znak za Izaka je kaf. a Izak je ujedno i tip Krista, osloboditelja smrti. Često je spojen s križem, što je zadnje slovo hebrejskog feničkog pisma — tau. I dobijemo tako poznati Konstantinov monogram. Za judeokršćane simbol je označivao: Krist-tau- »Svršetak«, »sin obećanja«, Bog i čovjek, spasio nas je po križu, donio nam Mir po križu. Kako slovo kaf odgovara grčkom slovu

ro to je prešao u simbol kod Grka kao početno slovo Krista, u latinskom alfabetu zbog sličnosti kaf s P postao je simbol Pax. I značenje je slično: Krist nam donosi mir.

Drugi mesijanski simbol je *zvijezda* (Post 37, 9; Br 24, 17), često s dvanaest krakova da označuje dvanaest apostola. Uz zvijezdu je povezan i simbol svjetla, sunca, dana; sve su to naslovi koje crkveni oci pridaju Kristu. Treći mesijanski znak je »*izdanak*«, mladica prema Iz 11, 10: »*Jišajev izdanak*«.

Simbol Krista *u vezi sa stvorenjima*, kao »prvorođenac svakoga stvorenja« (Kol 1, 15) označuju slova alfa i omega (Otkr 21, 6; 22, 13).

Krist u svom otkupiteljskom djelovanju prikazan je raznim simbolima. Isus Krist *davalac života* prikazan je s tri simbola koji označuju vitalnost, živost, snagu: *voda*-simbol života (Iv 4, 13s) zmijolikom crtom; *stablo*-stablo života (Otkr 22, 2) stiliziranim stablom; *svjetlo* (Iv 1, 4—5; 9, 5 itd.) slovom F (-os) -svjetlo. Isus Krist kao *davatelj Zakona-Evangelja* označen je slovom samek što je početno slovo Sefer Tora, tj. Knjiga zakona; kasnije će na mozaicima biti to predočeno otvorenom knjigom u Spasiteljevoj ruci. Drugi simboli su *stablo*, *vrata* i *ljestve* što označuje istu istinu.

Znak našeg otkupljenja je *golubica*, simbol Krista prema bročanoj vrijednosti zbroja alfa+omega (1+800) što je peristera-golubica (801); *riba* kao simbol krštenja, zajedništva, uskrsnuća i besmrtnosti (Mt 16, 4); *plug* koji svojim oblikom simbolizira križ i ujedno je simbol mesijanskih dana (Iz 2, 4); *lađa* koja je isto svojim oblikom — jarbolom — slika križa i simbol spasenja. Najobičniji simbol je *križ*, prikazan kao tau, poput mjedene zmije (Iv 3, 14s), kao sjekira koja slična križu. Često se susreće tzv. *kozmički križ* — znak križa unutar kruga — simbol kozmosa, ili unutar četverokuta — simbol zemaljskog kruga. Ovaj jednostavni simbol označuje ono što je sv. Pavao teološki napisao u Kol 1, 15—20 i što zvuči kao hvalospjev Kristu koji je odjekivao u ovim zajednicama u prvom stoljeću kršćanstva u kućama — crkvama.

Kršćanska inicijacija — *obred krštenja* — simbolički je jasno predočena simbolima i gradnjom krstionica. *Obred krštenja* podjeljuje se u tri različita momenta: *krštenje vatrom* (Mt 3, 11) i to stvarnim tetoviranjem, utiskujući užarenim predmetom znak križa na čelu, ili na prsima, ili na udovima, ili, redovitije, samo simbolično (usp. 1 Pt 4, 12—19); to je označivalo pripadnost Kristu i ujedno, simbolično, prijelaz iz tame u svjetlo (2 Pt 2, 9). *Krštenje vodom* obavljalo se u krstionicama. Silazilo se niz sedam stepenica — kozmičke ljestve (Post 28, 12) koje simboliziraju: silazak Sina iz krila Očeva u krilo Marijino kroz sedam nebesa, silazak Isusa u grob i silazak Isusa u Šeol. I krštenik silazi s Kristom u grob da s Kristom uskrsne, silazi s Kristom u Šeol da s njime iziđe kao pobjednik nad Zmajem »dubokog bezdna«. *Krštenje Duhom* simbolizira krizma — simbol Duha Svetoga i vijenac na glavi — simbol vječne slave.

Povratak grešnika prikazan je raznim simbolima i brojkama koje odgovaraju njihovoj slici svijeta i filozofskim i teološkim spekulacijama. Grešnik stvara nesklad u Pleromi zato Sin — Soter silazi i spašava izgubljenog sina, traži izgubljenu ovcu i izgubljenu drahmu da opet dođe do sklada, do punine u brojevima 100 i 10. Možda nam izgleda malo čudno ovakvo mudrovanje, ali i Pavao se služi tom terminologijom dok govori o Punini vremena (Gl 4, 4), kad govori da Bog odluči u njemu nastaniti svu Puninu (Kol 1, 19; Ef 2, 23).

I *bolesničko pomazanje* (Jak 5, 14—16) kao sakramenat oprostjenja grijeha i ozdravljenja tijela našlo je u simbolici judeokršćanskoj svoje mjesto.

I *briga za mrtve* osvijetljena je raznim simbolima koji izražavaju vjeru u Krista, u vječni život u Kristu. Vjernici judeokršćani pokapaju svoje mrtve u grobnicama izdubenim u pećinama ili u sarkofage i osarije (Otkr 6, 9—11), čime se bitno razlikuju od nekrštenih Židova. U grob postavljaju razne amulete i druge predmete kao pomoć na putu. Liturgijski se okupljaju na grobovima na 3, 7. i 30. dan kao i na godišnjicu smrti. Na grobnim spomenicima uklesuju ili rukom, često ne vješto, ispisuju *simbole vjere i života; kozmičke ljestve, anđele*, u obliku rosete, da povedu dušu u nebo, *pticu* kao simbol duše, *ključeve raja* povezane uz Mihaela arhanđela, ili uz Krista (Otkr 3, 7) ili uz Petra (Mt 16, 19), *nebeske stanove* u obliku kuća ili oka na mreži. *Vječnost* označuju znakom neizmjernosti ili palmom, simbolom nebeske plodnosti (Otkr 7, 9) i listom djeteline. *Vaza* na grobu slika je čovjeka otkupljena po Kristu (Dj 9, 15). *Kruna* simbol je blaženstva i nagrade i postignutog spasenja (Otkr 2, 10; 4, 10).

Možda nam izgledaju ovi znakovi odviše namješeni, traženi, izvještačeni. Ali kad ih promotrimo u svjetlu judeokršćanske filozofije i teologije i njihova pogleda na svijet i slike svijeta, tada vidimo kako duboka i proživljena vjera u Krista izbija u ovim često tako loše napisanim znakovima. Kako su naši natpisi i simboli na grobovima često nešto umjetno, beskrvno, bez života i kako nam ništa ne kazuju kad ih usporedimo s ovim simbolima judeokršćanskim! Oni izražavaju živu vjeru, koja je i život, i koju su naučili u školi Krista koji je na tim istim stranama svijeta tajne kraljevstva iznosio u pričama u simbolu mreže koja se baca, u zrnu koje pada u zemlju, u brizi pastira za izgubljenom ovcom, domačice za izgubljenom drahmom. Judeokršćani gledaju u vodi, tako dragocjenoj, u biljkama, u cvijeću, u lišću, u oruđu kojim se služe (plug, sjekira, mreža) tajne Božjega kraljevstva koje im je Krist objavio i slavu blaženstva što ih čeka.

Pod lupom kritike u svjetlu novih arheoloških i povijesnih otkrića pokazat će se možda neki zaključci brzopleti, nedorečeni, nepotpuni. Ali knjiga već kao takva otvara nam nove poglede na mnoga egzegetska, teološka, povijesna, liturgijska područja. Tumaču novozavjetnih tekstova mnogo će koristiti, posebno u tumačenju Ivanova evanđelja, Otkrivenja i Pavlovih poslanica. Dogmatičaru, posebno za povijest dogme, neki po-

daci su dragocjeni. Liturgist će naći u knjizi mnoga razjašnjenja za simbole, pokrete i tekstove koji postoje u liturgiji do danas. I povjesničaru će ove stranice osvijetliti mnogo praznine u povijesti i životu prve Crkve. I svakome koji želi malo bolje upoznati razvoj prve Crkve u Palestini, njeno bujanje i izvor toga bujanja. Stoga je knjiga dragocjeni prilog biblijske i teološke znanosti.

SUMMARIUM

Libri a P. Bagatti conscripti, cui titulus L' ÉGLISE DE LA CIRCUMCISION, non parvam recensionem sed relationem magis amplam lectoribus offerre dignum aestimabamus. Dices quaedam in opere forsitan celerius dicta, at nihilominus novos aspectus invenies non paucos. Novi Testamenti varios textus explicat modo peculiari. Historiae quoque dogmatum, studiosis ac dogmaticis in genere, pretiosa traduntur, sed nec liturgistas praeteriit auctor. Tandem in historia Ecclesiae quaedam puncta digna sunt ut prae oculis habeantur. In genere dicamus: quotquot inveniuntur qui evolutionem Ecclesiae primevae in Palestina seu eiusdem ortum ac progressum melius cognoscere cupiunt hoc opus P. Bagatti illis pretiosum adiumentum praebet. Lector de hoc persuasus manebit.